

Pamiętki po Aleksandrze Głowackim (Bolesławie Prusie) przekazane przez żonę do Muzeum Narodowego w Warszawie

(OPRAC. AGATA GRABOWSKA-KUNICZUK)

Oktawia Głowacka sporządziła *Spis pamiątek pozostałych po śp. Bolesławie Prusie odestanych do Muzeum Narodowego...* już po śmierci pisarza, nie mogąc do końca ukryć emocjonalnego związku z wyszczególnionymi w nim rzeczami, które przypominały jej bliskiego człowieka – znała go od dzieciństwa, a od 1875 roku była jego żoną (przez następne trzydzieści siedem lat)¹. Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki opisała pozostawione po mężu przedmioty. Zgromadzony materiał przynosi wiele ciekawych informacji o człowieku „odzwierciedlonym w swoich rzeczach” i związanych z tymi rzeczami historiach.

1 W liście z 24 sierpnia 1921 r. do dyrektora Muzeum Narodowego Oktawia pisze: „Dla mnie, drogocenne są rękopisy, które starannie, jak umiałam, zebrałam.

Jestem już w tym wieku, że powinnam się połączyć już z moim Mężem, a chodzi mi o pamiętki po Nim pozostałe, aby w razie mojej śmierci, nie mając bliskiej rodziny ani dzieci, w nieodpowiednie ręce się nie dostały” (Archiwum MNW 669, s. 21-22).

Składam serdeczne podziękowania wszystkim Pracownikom Muzeum Narodowego w Warszawie, Oddziału Muzeum Lubelskiego w Lublinie – Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie, Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie oraz Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego za nieocenioną pomoc udzieloną mi w trakcie kwerend, szczególnie Danucie Jackiewicz, kuratorowi Zbiorów Ikonograficznych i Faktograficznych MNW, Annie Rudzińskiej, kustoszowi Kolekcji Rysunku Polskiego MNW, Marcie Bienias, Głównemu Inwentaryzatorowi MNW, Małgorzacie Polakowskiej, kierownikowi Biblioteki MNW, Andrzejowi Szczepaniakowi, kierownikowi Archiwum MNW (a także Aleksandrze Mińkowskiej, kustoszowi), Andrzejowi Romanowskiemu, kustoszowi-kuratorowi z Gabinetu Monet i Medali MNW, Grażynie Ryfce, kierownikowi Biblioteki Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, Monice Gabrys-Sławińskiej, kierownikowi, Joannie Wiśniewskiej-Krupie, asystentowi Oddziału Muzeum Lubelskiego w Lublinie – Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie oraz Marcie Parnowskiej, starszemu kustoszowi i Alinie Komornickiej, kustoszowi z Działu Starodruków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy.

Inaczej jest w przypadku podobnego wykazu w wersji podanej do druku w 1934 roku przez historyka literatury Feliksa Araszkiewicza². W tym wypadku interesują badacza (a wcześniej intendenta czy innego pracownika muzealnego sporządzającego *Spis pamiętek po śp. Aleksandrze Głowackim* (Bolesław Prus)³) głównie wytwory Prusa, natomiast pamiętki i drobiazgi po pisarzu zostają wprawdzie odnotowane – ale bez komentarza.

Biografizm (lista Głowackiej) ustąpił miejsca procesowi historycznemu (spis Araszkiewicza). W ostatnim przypadku liczy się przede wszystkim dzieło, nie jego twórca. Tak odmienne traktowanie „pamiętek po wielkim człowieku” wynika z różnicy w podejściu do ich przedstawienia, do tworzenia „kolekcji pamięci” – od dziewiętnastowiecznego (u Głowackiej), którego cechą charakterystyczną jest kształtowanie się pojęcia zbiorów muzealnych – na przykład historia bojów o Muzeum w Rapperswilu⁴, do dwudziestowiecznej (u Araszkiewicza), gdzie mamy do czynienia z próbą odejścia od biografizmu na rzecz dzieła, procesu historycznego – choć to podejście nie zawsze było konsekwentne i udane. Liczy się zatem nie tylko to, „co [pisarz – A. G.-K.] nosił przy sobie”, ale również (czy też przede wszystkim) to, co jego żona uważała za najważniejsze. Chodzi o to, jak widzieli Prusa inni, jakim go zapamiętali, a nie o to, jakim człowiekiem był naprawdę. Jest to charakterystyczne „pokazywanie oglądania”, ukazanie pisarza w taki sposób, aby postrzegano go takim, jak chcą tego przedstawiające go osoby.

Omawiany rejestr nigdy nie został w całości opublikowany, choć z jego zmienioną wersją można się spotkać na kartach książki wspomnianego już Araszkiewicza *Refleksy literackie*, której autor nie tyle podjął własną próbę uporządkowania materiału (w większej liczbie punktów zawarto mniej informacji – niektóre z nich pominięto, inne – zmodyfikowano), co z niewielkimi zmianami wydrukował listę sporządzoną na potrzeby wymiany między Biblioteką Publiczną m.st. Warszawy a Muzeum Narodowym – *Spisy książek i różnych darów* (obecnie w zbiorach Archi-

2 F. Araszkiewicz, *Refleksy literackie. Studia, szkice, notatki*, Lublin 1934, s. 77-78.

3 *Spis pamiętek po śp. Aleksandrze Głowackim* (Bolesław Prus), w: *teczce Spisy książek i różnych darów*, Archiwum MNW 540a.

4 „Przyznam się, że niezmiernie smutne [wrażenie – A. G.-K.] na mnie zrobiło to muzeum, które można by raczej apartamentem pana Platera [Władysław Ewaryst hr. Broel-Plater (1808-1889), fundator i członek Towarzystwa Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu (1870) – A. G.-K.] nazwać, bo w nim bardzo ładne meble i wspaniałe fotografie właściciela się znajdują. Zresztą tak jest mało rzeczy mających prawdziwą wartość, że melancholia ogarnia człowieka patrząc na to. Potem są takie dzieciństwa, jak np. flaszczyka z prochami Rafała, włosy księcia Reichstadzkiego [Księżę Reichstadzki, Orlątko – Napoleon II (1811-1832), syn cesarza i Marii Ludwiki Habsburg, po 1814 r. wychowywany w Wiedniu pod okiem tajnych służb Metternicha, jedyny legalny spadkobierca Napoleona Bonaparte – symbol „nadziei napoleońskiej”; zmarł w wieku dwudziestu jeden lat – A. G.-K.] lub kawałek kości jakiegoś świętego. To wszystko w muzeum narodowym”. (Helena Modrzejewska do Marii Faleńskiej, Lucerna, 18 sierpnia 1873 r., w: *Korespondencja Heleny Modrzejewskiej i Karola Chłapowskiego*, t. 1: 1859-1880, wybór i oprac. J. Got, J. Szczublewski, Warszawa 1965, s. 219-220).

wum MNW). Rozbieżności między rejestrami – wdowy po Prusie i muzealnym, niemal powielonym przez Araszkiewicza, dotyczą uporządkowania, a nawet liczby punktów – w rękopisie jest ich w sumie pięćdziesiąt dwa, w druku – pięćdziesiąt dziewięć.

Spis żony pisarza wcale nie jest chaotyczny, został zestawiony według pewnego logicznego porządku „skojarzeniowego” (choć nie bez omyłek, na przykład ślubna papierośnica – prezent od wuja, księdza Seweryna Trembeckiego odnotowana została wśród pamiątek z jubileuszu). Wdowa grupuje poszczególne elementy w podzbiorach (przy zachowaniu numeracji ciągłej całego dokumentu), wyliczając najpierw dokumenty urzędowe i rodzinne, a następnie części zatytułowane: „Pamiętki z Jubileuszu 1897” (punkty 10-24), „Książki Prusa” (punkty 25-34; tu pamiętki rodzinne z XVIII wieku i utwory jego autorstwa), „Książki tłumaczone” (punkty 35-44), „Wspomnienia pośmiertne” (punkty 45-47), wreszcie „Drobiazgi, które nosił przy sobie” (punkty 47-52).

Okazuje się, że dopiero zestawienie ze sobą tych wszystkich informacji (inwentarza sporządzonego przez Oktawię, listy wydrukowanej przez Araszkiewicza oraz odnotowanych w inwentarzu muzealnym obiektów związanych z pisarzem) daje najpełniejszy obraz Prusowskich pamiątek, które wdowa przekazała w 1923 roku (31 sierpnia i 5 września) do Muzeum Narodowego. Bez tego zestawienia poszczególne punkty czy to z wykazu Głowackiej, czy z katalogu, powtarzającego (z niewielkimi zmianami dotyczącymi jedynie formy zapisu) kolejne punkty za anonimowym muzealnikiem cytowanym przez Araszkiewicza, są w niewystarczającym stopniu zrozumiałe.

Pracownik muzeum dokonuje uporządkowania pozostawionych przez pisarza rzeczy według ich typu: dokumenty, utwory, tłumaczenia, dyplomy, powinszowania i dary, pamiętki (jedynie kałamarz w formie roweru ofiarowany pisarzowi z okazji jubileuszu odnotowuje w punkcie 30, w połowie spisu, zaburzając niejako logiczną kolejność). Na początku podaje źródła historyczne i literackie, potem okolicznościowe i inne drobiazgi. Pewne zbiorcze punkty zapisane ręką Oktawii rozбивa na pojedyncze (jak drobiazgi, które pisarz nosił przy sobie), inne powtarza (na przykład „Adres w dniu imienin 1901 roku od wielbicieli talentu gub[erni] kowieńskiej” – punkt 33 i „Adres od kowieńczyków w dzień imienin” – punkt 36 to według niego dwa odrębne artefakty), niektóre dopisuje (obrączka z orzełkiem i datą 1861⁵ oraz

5 W inwentarzu Muzeum Narodowego w Warszawie pod nr 43326 odnotowano: „Pierścienek pamiątkowy 1861 r. Własność Bolesława Prusa. Srebrny z orzełkiem w czerwonej tarczy, emaliowany na czarno z napisem: «Boże zbaw Polskę». – Wewnątrz wyryte: «Pamięt[ka] 27 Lut[ego] 8 i 9 Kwie[tnia]: 1861 r.”. Była to biżuteria patriotyczna, która miała upamiętniać dramatyczne wydarzenia w Warszawie – krwawo stłumione manifestacje 1861 r.: 27 lutego pierwszych „pięć ofiar” wiecu na Krakowskim Przedmieściu, 8 i 9 kwietnia masakra na placu Zamkowym.

„Adres na pergaminie z wielu podpisami”⁶ – zob. punkty 55 i 34 zaznaczone wytłuszczoną czcionką w prawej części tabeli), jeszcze inne zaś zapewne celowo pomija jako w jego ocenie mało istotne (na przykład patent Leona Głowackiego⁷, starszego brata pisarza; zob. punkt 6, który Oktawia jednak ostatecznie ze spisu wykreśliła).

Autor drukowanej wersji spisu (w ślad za muzealnym rejestrem pamiętek) zamieszcza informacje znacznie mniej dokładne niż żona pielęgnująca wspomnienia z czasów wspólnego życia z Prusem (na przykład punkt 24 jej rękopisu „Stara papierośnica” to prezent ślubny od wuja, księdza Trembińskiego, u Araszkiwicza zaś to już tylko „starodawna papierośnica” – punkt 46). Czasem badacz, który (poza drobnymi zmianami) właściwie przedrukowuje spis muzealny, bywa rażąco nieprecyzyjny, na przykład punkt 34 brzmi tajemniczo: „Adres na pergaminie z wielu podpisami”. O jakim „adresie” mowa – z tego opisu się nie dowiemy.

Jaki jest stan rzeczywisty zachowanych przedmiotów, które Oktawia wymienia w *Spisie pamiętek*...? Niestety, zdecydowana większość rzeczy po Prusie (na przykład jego szafirowe okulary, szczyryk, zapalniczka, album pocztówek z widokami Nałęczowa, aparat fotograficzny, szkatułka, którą otrzymał w prezencie od wilnian, znaczek od Towarzystwa Cyklistów), przekazanych do Muzeum Narodowego w Warszawie 31 sierpnia i 5 września 1923 roku, jak wynika z zachowanych muzealnych spisów inwentarzowych, została zniszczona bądź należy je uznać za stratę wojenną. Według dokumentów obiekty te razem z innymi muzealiami zostały wypożyczone z siedziby głównej Muzeum przy ulicy Podwale 15 do tworzącego się w oddziale Muzeum na Starym Mieście Działu Starej Warszawy, mieszczącego się w kamienicy Baryczków na Starym Mieście, dokąd trafiły w skrzyni numer 2, zawierającej pamiętki historyczne i pamiętki po znanych osobach. Operacja przewożenia eksponatów trwała od lutego do maja 1941 roku. Niestety, w trakcie bombardowań kamienica Baryczków mocno ucierpiała, a tylko niektóre wcześniej przewiezione tam przedmioty wróciły na Podwale.

6 W Zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego zachował się pisany na pergaminie adres od wilnian (rkps 2511 MNW): „Czcigodny Panie!/ Żeś iskrę Bożą talentu żarem serca rozpromienił,/ że nie schlebiając nigdy i nikomu i nie szukając łatwej i mas popularności,/ śmiało gromiłeś sobkostwo i wytykałeś wady społeczne naszego/ narodu,/ żeś walczył wytrwale ze wszystkimi objawami rasowej i wyznaniowej/ nienawiści/ żeś wiernie stawał w obronie małych, szarych i wydziedziczonych, ich/ potrzeb i krzywd, pracę u podstaw jako warunek konieczny zachowania/ narodowego bytu wskazując,/ żeś ziemię ojczystą gorąco sercem synowskim ukochał i miłość tę/ w braciach budził i krzepił:/ przeto, w rocznicę ćwierćwiekowej owocnej pracy Twojej na zagonie/ ojczystego piśmiennictwa, my, wilnianie, ślemy Ci z serdeczną wdzięcznością/ i szczerym uwielbieniem braterskie: Bóg zapłać!”. W prawym górnym rogu numer zapisany niebieskim atramentem ręką Prusa: „No 15”. Pod tekstem liczne podpisy różnych osób.

7 Leon Albert Głowacki (1834-1907) ukończył studia na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu Kijowskiego im. Świętego Włodzimierza 20 czerwca 1860 r., dyplom uzyskał zaś dopiero 1 listopada (20 października) tegoż roku, zob. K. Tokarzówna, S. Fita, *Bolesław Prus 1847-1912. Kalendarz życia i twórczości*, red. Z. Szwejkowski, Warszawa 1969, s. 26.

W dzisiejszym inwentarzu muzealnym odnotowano tylko kilka zachowanych pamiątek po Prusie. Jest wśród nich trzynaście książek (w tym dwa starodruki: *Potop zbawienny*, Berdyczów 1766, *O naśladowaniu Chrystusa Pana księgi cztery, przez wielbego Tomasza z Kempis, Zakonu Conicorum Regularum S. Augustyna napisane...*, Wilno 1783) opatrzone pieczętką „Z księgozbioru Bolesława Prusa”: *O ideale doskonałości. Odczyt Bolesława Prusa* (Warszawa 1901), *Co nam powiedział Bolesław Prus. Złote myśli wybrane z dzieł Bolesława Prusa* (Aleksandra Głowackiego) (Warszawa 1897), *Szkic programu w warunkach obecnego rozwoju społeczeństwa* (napisany przez Aleksandra Głowackiego, Warszawa 1883), *Omyłka* (Warszawa-Petersburg 1888), *Pisma Bolesława Prusa* (t. I, Warszawa 1881), *Placówka* (Warszawa 1904, wydanie jubileuszowe), a także tłumaczone utwory pisarza: *Le Pharaon* (Paris 1903), *Die kleine Angelika* (Breslau [Wrocław] 1893), *Stas und Jas* (München), *Straża* (Zagrzeb 1903), *Loutka* ([Praha] 1902); pierwsze młodzieńcze wprawki pisarskie Aleksandra Głowackiego (wierszowany list do brata Leona, wiersze okolicznościowe – z okazji imienin ciotki Domiceli, która zajmowała się wychowaniem Prusa po wczesnej śmierci rodziców); rękopis *Pałacu i rudery* z 1875 roku; jedenaście maszynopisów kronik z lat 1897/98-1911, z odręcznymi poprawkami autora; papirus – ofiarowany pisarzowi przez drukarza i fotografa Michała Greima z okazji jubileuszu; dokumenty (m.in. odpis metryki chrztu, świadectwo ukończenia gimnazjum); mowa księdza Trembińskiego wygłoszona na ślubie pisarza z Oktawią Trembińską (1875 rok) oraz jedenaście przedmiotów, o których przekazanie po jej śmierci prosiła Oktawia we własnoręcznie napisanym rozporządzeniu z 3 października 1936 roku. Zostały one przekazane do Muzeum 17 grudnia 1936 roku⁸.

W obydwu edytowanych tu spisach zmodernizowano interpunkcję, pisownię i fleksję, na przykład *Oktawji* → *Oktawii*, *Marji* (*Maryi*) → *Marii*, *kopja papyrusu* → *kopia papyrusu*, *fotografij* → *fotografii*, *redakcyi* → *redakcji*, *kurjera* → *kuriera*, *francuskim* → *francuskim*. Występujące w spisach skróty rozwinięto: *r.* → *r[ok]*, *bł.* → *bł[ogostawionego]*, *Tow.* → *Tow[arzystwa]* itp.

Wprowadzono pisownię wielkich liter według obowiązujących obecnie reguł: *Tow[arzystwo]* higieniczne zapisano w autografie zgodnie z normami pisowni rosyjskiej – drugi człon nazwy małą literą, co zmieniono na dużą.

⁸ Pamiątki te zostały przekazane do Muzeum zgodnie z wolą Oktawii Głowackiej dopiero po jej śmierci. Wdowa po pisarzu zmarła 25 października 1936 r.

Pozostawiono postać przymiotnika *przeciwwalkoholicznej*, a także dawne formy nazewnictwa: *pow[iat] aleksandryjski* (dziś: aleksandrowski) czy też formy gramatyczne obecnie uważane za archaiczne, na przykład *Oprócz „Placówki” są [sic!] w tej książce jeszcze 7 nowelek różnych naszych autorów*.

W edycji kursywą zapisano tytuły książek, cudzysłowy pozostawiając w nazwach czasopism. Podkreślenia w funkcji wyróżnienia (oddane poniżej rozstrzeleniem) pochodzą (o ile nie zaznaczono inaczej) od autorki spisu – Oktawii Głowackiej, wytłuszczenia zaś, widoczne po prawej stronie tabeli, wprowadzono w celu wydatnienia różnic między spisami i zwrócenia uwagi na przedmioty, których rejestr wdowy po pisarzu nie zawierał, zob. punkt 34 i 55.

Zastosowano kreskę ukośną [/] jako sygnał miejsca złamania tekstu, pokazując w ten sposób podział na wersy.

Oznaczenia edytorskie użyte w tabeli:

- > < litera lub wyraz dopisany, nadpisany,
- < > litera bądź wyraz skreślony,
- [] wyraz uzupełniony przez edytora.

Drobniarzi, które nosił przy sobie.

48.	<p>Apertat do fotografii; padomek, suzoryk, zapalniczka. Inwalidzem Froch, medali pa- miątkowycy grozde polskie i okulary.</p>
49	<p>Obrazek zieloną ramiast złoty, które oddatam na skarb narodowy.</p>
50	<p>Frochz fotografii z Naterowa zdjęcia B. Prusa, wraz siekiba letnia w willi pp. Marciborskiej.</p>
51	<p>Album z widokami, słowny stron i Naterowa, które zaim zbierał i układał.</p>
52	<p>Duplona pamiątkowy w Tow. hispanieckiego</p>

Spis pamiątek śp. Aleksandra Głowackiego (Bolesława Prusa) sporządzony ręką żony Prusa Oktawii Głowackiej (Zbiory Ikonograficzne i Fotograficzne Muzeum Narodowego w Warszawie, sygn. rkps 3879/1 MNW, k. 7: Drobniarzi, które nosił przy sobie).

WERSJA RĘKOPIŚMIENNA	WERSJA DRUKOWANA
<i>Spis pamiętek śp. Aleksandra Głowackiego „Bolesława Prusa” sporządzonej ręką Oktawii Głowackiej⁹</i>	F. Araszkiewicz, <i>Spis pamiętek po śp. Aleksandrze Głowackim (Bolesławie Prusie), otrzymanych od Pani Oktawii Głowackiej dla Muzeum Narodowego w Warszawie</i> , w: <i>idem, Refleksy literackie. Studia, szkice, notatki</i> , Lublin 1934, s. 77-78 (sporządzona na podstawie rejestru muzealnego, sygn. Archiwum MNW 540a).
1. Metryka. Chrz[cz]ony 26 XII Hrubie[szów] ¹⁰ .	1. Metryka (świadcstwo chrztu). [1] ¹¹
2. Powinszow[ania] dla ciotki i wiersze r[oku] 1860. i wcześniejsze z r[oku] 1857 ¹² .	2. Dwa powinszowania dla ciotki i wiersze r[oku] 1857 i 1860. [2]
3. i 4. List pisany wierszem do brata ¹³ .	3. List wierszem i wiersz, pisane do brata. [3 i 4]
5. Patent z ukończenia gimnazjum lubelskiego 1866 r[oku] ¹⁴ .	4. Dyplom Gimnazjum Lubelskiego 1866 r[ok]. [5]
<6. Patent brata Leona> >i fotografia< z ukończenia uniwersytetu> kijowskiego ¹⁵ .	5. Rękopis powieści: <i>Pałac i rudera</i> , 1875 r[ok]. [7]
7. Rękopis <i>Pała<ć>c i rudera</i> . 1875 ¹⁶ .	
8. Rękopisy <i>Kronik</i> z lat ostatnich ¹⁷ .	6. Rękopis (na maszynie) <i>Kronik</i> z lat ostatnich. [8]
9. <i>Milknące echa</i> . Szkic B[olesława] Prusa. Pierwsza nowelka drukowana za redakcji Jęgo w „Nowinach” ¹⁸ .	7. Numer <i>Nowin</i> z nowelką <i>Milknące echa</i> [sic!]. [9]

- 9 Wykaz znajduje się w zeszyciku o wymiarach 16,8 × 10,2 cm. Tekst przygotowany przez Oktawię Głowacką zajmuje dwadzieścia dwie niepaginowane karty, z których piętnaście pozostaje niezapisanych. Na okładce widnieje notatka ręką żony Prusa: *Spis pamiętek pozostałych po śp. Bolesławie Prusie odesłanych do Muzeum Narodowego przez żonę Oktawię Głowacką*. Na karcie 1, u dołu strony wykreśl. „Dep. 27 MBP”; obok nowa sygn. naniesiona ołówkiem: 3879/1.
- 10 Odpis metryki pisarza (podobnie jak dokumenty, o których mowa w punktach 2-8) znajduje się obecnie w Zbiorach Ikonograficznych i Faktograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie (rkps 1045/1 MNW).
- 11 W nawiasach kwadratowych podano punkt w rękopisie Oktawii odpowiadający danej pozycji w drukowanym spisie Araszkiewicza.
- 12 Są to dwa wierszowane życzenia dla ciotki Domiceli Olszewskiej, która zajmowała się Prusem po śmierci jego rodziców. Powinszowania z okazji imienin (z 17 maja 1857 i 1860 r.) zaczynają się od incipitów: „Dla Najukochańszej Cioci...”, „Najukochańsza Ciociu!...”, a kończą podpisem autora: „Przywiązany Siostrzeniec A. Głowacki”, „Szczerze kochający Siostrzeniec A. Głowacki” (MNW, rkps 1045/ 2, rkps 1045/3 MNW).
- 13 Mowa o wierszowanym liście pisarza do jego brata Leona, rozpoczynającym się od słów: „Kochany Bracie...” (rkps 1045/5 MNW). W prawym górnym rogu numeracja ręką Prusa: „No 3. i 4.”
- 14 Dyplom ukończenia gimnazjum w Lublinie z datą 30 czerwca 1866 r. podpisany przez dyrektora, rektora Żuchowskiego i nauczycieli (rkps 1045/6 MNW). Dokument ofiarowany Muzeum Narodowemu przez Oktawię Głowacką 31 sierpnia 1923 r.
- 15 Dokument ostatecznie został wykreślony ze spisu przez Oktawię Głowacką. O patencie zob. przypis nr 7 na s. 313.
- 16 Rękopis powieści z 1875 r. jest przechowywany w Muzeum Narodowym (rkps 1042 MNW).
- 17 Autograf jedenastu kronik napisanych przez pisarza na maszynie, z jego odręcznymi poprawkami (napisanych po roku 1897) (rkps 1043/1-11 MNW).
- 18 Prus był redaktorem naczelnym „Nowin” przez jedenaście miesięcy w 1883 r. O tej jego roli zob. S. Szczutowski, *Prus jako redaktor*, „Tygodnik Ilustrowany” 1912, nr 22 (1 czerwca), s. 467. Szkic *Milknące echa* ukazał się w „Nowinach” 1 stycznia (20 grudnia) 1883 [1882] r.

Pamiętki z Jubileuszu 1897. 10. Teka z Red[akcji] „Kuriera Codziennego” i listy z życzeniami ¹⁹ .	8. <i>Pisma Bolesława Prusa</i> , r[ok] 1881. [27]
11. Księgarnia firmy Gebet[hner] i Wolff teka z podpisam <y>i< ²⁰ .	9. <i>O ideale doskonałości</i> , r[ok] 1901. [33]
12. Od Towarzystwa Cyklistów ²¹ .	10. <i>Co nam Prus powiedział</i> , r[ok] 1897. [32]
13. Wielbiciele talentu B[olesława] Prusa z Gub[erni] Kowień[skiej], pow[iat] aleksandryjski z podpisami ²² .	11. <i>Szkic programu</i> , r[ok] 1883. [30]
14. Gazeta „Radomska” z życzeniami drukowa[na] na atlasie ²³ .	12. <i>Dziwni ludzie</i> , r[ok] 1914. [34]

19 W *Spisie pamiętek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 10) obiekt odnotowano jako: „Tekę ofiarowaną Prusowi przez Redakcję «Kuriera Codz[iennego]», wewnątrz telegramy” – pozycja 261, numer 43313. Opis zewnętrzny przedmiotu z kart inwentarzowych jest dokładniejszy: „Tekę na biurko, ofiarowaną na pamiętkę jubileuszu Bolesławowi przez redakcję «Kuriera Codziennego». Teکہ oprawna w skórk zieloną, z monogramem srebrnym: «B. P.» i srebrną tabliczkę z napisem: «XXV / Bolesławowi Prusowi / „Kurier Codzienny” 1/ I 1897» o wysokości 40 i szerokości 26 cm”.

W inwentarzu muzealnym pod numerem 43312 odnotowano 57 listów wysłanych do Prusa z okazji jubileuszu, ofiarowanych przez Oktawię Głowacką 5 września 1923 r. Araszkiewicz w punkcie 27 przedrukowanego spisu podaje informację o 58 depeżach jubileuszowych, w 28 zaś – o 55 listach jubileuszowych.

20 Z muzealnych kart inwentarzowych wynika, że chodzi o akwarelę sporządzoną przez malarza Józefa Rapackiego (1871-1929). Winieta z wieloma podpisami była oprawna w teکہ z ciemnozielonej mory ze złotym napisem: „1872-1897 – Bolesławowi Prusowi / w dowód czci i uznania / Pomocnicy księgarscy / firmy Gebethner i Wolff.” (Księga inwentarzowa MNW nr 43331). Obok opisu podano jej wysokość 48,5 cm i szerokość 66,5 cm.

21 Chodzi o ofiarowany Prusowi znaczek Towarzystwa Cyklistów, wzmiankowany w *Spisie pamiętek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) – pozycja 237, numer 43327. Na karcie inwentarzowej (Archiwum MNW 19/4) odnotowano jego dokładny opis, z podaniem materiałów, z których został wykonany – brąz, emalia: „Znaczek Tow[arzystwa] Cyklistów w Warszawie, będący własnością śp. Bolesława Prusa. Na czerwonej emaliowanej tarczy herb Warszawy, syrena. Naokoło na tle białej emalii napis złoty: «Towarzystwo Cyklistów w Warszawie»”.

Prus otrzymał również od WTC dyplom (z datą 30 maja 1894 r.) z informacją o członkostwie honorowym przyznanym mu 11 maja 1894 r. Akwarela na kartonie zachowała się w zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie (rkps 2507 MNW). Na dokumencie numer odnotowany ręką Prusa: „No 12”.

22 Chodzi o „Adres w dzień imienin od Kowieńskiej gub[erni] – 26 II 1901” (nr inwentarzowy 43330), który zachował się w Zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie (rkps 2512 MNW): „Czcigodnemu/ Bolesławowi Prusowi / wielbiciele Jego talentu / w dniu imienin / składają hołd / Kowieńczycy”. Pod spodem sześćdziesiąt osiem podpisów różnych osób.

Według inwentarza muzealnego istniał jeszcze jeden adres – „Adres w dzień imienin od Kowieńczyków” (nr 43330 Adresy i dyplomy Bolesława Prusa).

23 Egzemplarz gazety, niestety, nie zachował się do naszych czasów. Z okazji jubileuszu podobne pamiętki wykonywano również dla artystów, np. dla Heleny Modrzejewskiej przygotowano wydruk afisza teatralnego na atlasie, który aktorka przesała zaprzyjaźnionemu Karolowi Estreicherowi. Estreicher pisał do Modrzejewskiej z Krakowa 10 września 1880 r.: „Łaskawa Pani! Dziękuję uprzejmie za pismo z 6 bm. Otrzymałem je wraz z afiszem, jak również doszedł mnie afisz atlasowy i dostał się pod szkło szafy bibliotecznej, lecz że nie było żadnego pisma przy nim, nie było też bodźca do pisania” (*Korespondencja Heleny Modrzejewskiej i Karola Chłapowskiego*, t. 1: 1859-1880, s. 517-518).

W *Spisie pamiętek po różnych osobach* [z ołówkowym dopiskiem: „zabranych z Podwała do Baryczków”] pod pigcioma numerami inwentarzowymi (od 74404 do 74406) figuruje wpis: „Afisz angielski Modrzejewskiej na atlasie” (sygn. 677 MNW, s. 10).

15. Szkatułka przysłana przez wielbicieli Gub[erni] Litew[skiej] i Kowień[skiej] z podpisami ²⁴ .	13. <i>Omyłka</i> , r[ok] 1888 (pierwszy egzemplarz). [29]
16. „Tygodnik Ilustrowany”, „Biesiada” i „Kurier Świąteczny” ²⁵ .	14. <i>Pierwsze opowiadania</i> , r[ok] 1896. [28]
17. Uchwała 4 kwiet[nia] 1900 Zgromadzenia Tow[arzystwa] Liter[atów] i Dziennikarzy na godność członka honorowego ²⁶ .	15. <i>Placówka</i> , r[ok] 1904. [31]
18. Kalamazr w kształcie rowe<ro>ru</> / od współpracowniczek „Kur[iera] Cod[ziennego]” ²⁷ .	16. <i>Placówka</i> w tłum[aczeniu] angielskim, Marii Busch, <i>The Outpost</i> . [38]
19. Kubek szklany od jakiegoś „Jerzego” / w dzień jubileuszu ²⁸ .	17. <i>Placówka</i> w tłum[aczeniu] chorwackim, I. Matića, <i>Stráža</i> , r[ok] 1903. [42]
20. <7> 6 < plasz rysunków oryginalnych do wydania jubileuszowego <i>Placówki</i> [sic!] przez malarza Kamińskiego ²⁹ .	18. <i>Placówka</i> w tłum[aczeniu] finlandzkim, M. Talvio, <i>Etuwartia</i> . [43]
21. Pięć fotografii z różnych epok. Najdawniejsze są: z powstania r[oku] 1862 i ze Szkoły Głównej ³⁰ .	19. <i>Stas und Jas</i> , tłum[aczenie] niemieckie, W. Henckel. [39]

- 24 Opis szkatułki znalazł się na karcie inwentarzowej numer 43318: „Szkatułka obita ciemnozielonym pluszem, ze srebrnym (?) znaczkiem i napisami: «1875-1900» / Bolesławowi Prusowi». Na rogu medal z postacią św. Krzysztofa, niosącego Dzieciątko Jezus i napisem: «*Sigilum Civit[atis] Viln[ensis] Ann[o] VII. Vrb[is] Cond[ita]e Insti[tutum]*» ('Pieczęć Wilnian Roku VII. [istnienia] miasta od jego założenia')”. Podano tu także wymiary obiektu: „wysokość 11, 8, szerokość 41, głębokość 12 cm”.
- 25 Periodyki te zamieszczały artykuły o pisarzu z okazji jego jubileuszu dwudziestopięcioletnia pracy artystycznej; zob. „Biesiada Literacka” nr 7 z 31 stycznia (12 lutego) 1897 (Zbiory Ikonograficzne i Fotograficzne, rkps 1047 MNW), „Tygodnik Ilustrowany” nr 51 z 6 (18) grudnia 1897 (rkps 1048 MNW), „Kurier Świąteczny” z 5 (17) stycznia 1897 (rkps 1051 MNW).
- 26 Chodzi o dyplom Warszawskiej Kasy Przechodności i Pomocy dla Literatów i Dziennikarzy, której członkowie na ogólnym zgromadzeniu nadali Prusowi godność członka honorowego. Dokument z odręcznie wpisanym przez pisarza numerem: „No 17” zachował się w zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie (rkps 2508 MNW).
- 27 W spisach przedmiotów przewiezionych od lutego do maja 1941 r. do Działu Starej Warszawy w kamienicy Baryczków figuruje pod numerem inwentarza 43329 jako „przycisk do rowerem i z kalamazrem”. Na kartach inwentarzowych (Archiwum MNW 19/4) znalazła się informacja o tym, że wykonano go z marmuru i metalu oraz podano wymiary „przycisku z rowerem i kalamarzykiem”: wysokość 15 i szerokość 8,6 cm.
- 28 W *Spisie pamiętek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) ów „kubek” figuruje jako: „Kufel szklany ofiarowany Prusowi.” – pozycja 235, numer 43328. Dokładniejszy opis tego obiektu znalazł się na starych kartach inwentarzowych (Archiwum MNW 19/4): „Kufel szklany, ofiarowany Bolesławowi Prusowi w dzień jubileuszu. Różniący w kwadraciki, z gładkim medalionem, na którym [widnieje – A. G.-K.] napis: «Jerzy»”. Tu także podano informację o jego wymiarach: wysokości 14,8 i szerokości 10,3 cm.
- 29 Antoni Kamiński (1860-1933), polski malarz i grafik. Był autorem m.in. ilustracji do *Placówki* Prusa, których oryginały znajdują się w zbiorach Gabinetu Rycin i Rysunków. Zachowało się sześć rysunków węglem wykonanych techniką gwaszu: *Książd pocieszający Ślimaka w nieszczęściu* (o wymiarach 41,5 × 56,3 cm) ok. 1905 (numer inwentarzowy 38509 MNW), *Przyniósł wodę z przerebła* (63,5 × 48 cm) ok. 1905 (3850 MNW), *Zmarzli w lesie* (59,7 × 43,4 cm) ok. 1905 (Rys. Pol. 4276 MNW), *Wywłócił się za nią Ślimak...* (57,5 × 42,7 cm) ok. 1905 (Rys. Pol. 14256 MNW), *Ślimak rozmyślający* (63,3 × 45,2 cm) ok. 1905 (Rys. Pol. 14257 MNW), *Maciej Owczarz opowiada dziecku Zośki o polskiej historii* (38 × 52,2 cm) ok. 1905 (Rys. Pol. 14258 MNW). Datacja prac na podstawie publikacji w „Tygodniku Ilustrowanym”.
- 30 Są to fotografie przedstawiające Prusa. Obecnie przechowywane są w Zbiorach Fotograficznych i Ikonograficznych MNW pod sygnaturami: 83770-83774 MNW. Cztery z nich to portrety pisarza w okularach.

22. Papirus (nie wiem czy prawdziwy) ³¹ ? w hołdzie, przez (jak się podpisał) rupieciarza Mich[ał] Greim[a] ³² .	20. <i>Lalka</i> , w tłum[aczeniu] czeskim, Vondrácká, Loutka, r[ok] 1902. [40 i 41]
23. Podziękowanie od kobiet z podpisami ³³ .	21. <i>Faraon</i> , w tłum[aczeniu] francuskim, C. Humieckiej, 1903 r[ok] (z ilustr[acjami]) [36]
24. Stara papierośnica, którą dostał od wuja swego k <u>u</u> ś. [ks.] Trembińskiego na prezent ślubny ³⁴ .	22. <i>Faraon</i> , w tłum[aczeniu] angielskim, I. Courtin [sic!] [właśc. J. Curtin], 1902 r[ok]. [37]
Książki Prusa: 25. Książka Babuni. Drukowana w Berdyczowie 1766 r[oku] pod tytułem: <i>Potop zbawienny</i> ³⁵ .	23. <i>Anielka</i> , w tłum[aczeniu] niemieckim, P[aul] Styczyński, r[ok] 1893. [40]
26. <i>O naśladowaniu Chrystusa Pana</i> . Druk w Wilnie r[oku] 1783 ³⁶ .	24. <i>Anielka</i> , w tłum[aczeniu] francuskim, B. Noiret, r[ok] 1902. [35]

- 31 Papirus zachował się w zbiorach Działu Sztuki Starożytnej (sygn.73 MNW), dokąd został przekazany 12 lipca 1994 r. z archiwum (sygn. A 827/5578/72 BR MNW). W spisie inwentarzowym został opisany jako: „Kopia papirusa egipskiego, ofiarowana Bolesławowi Prusowi w dzień jubileuszu przez Michała Greima. [Na jednym końcu napis:] «*Hoc / Papyri Aegyptiacae Volumen. / Josephus comes Zaluski, / Universitatis Cracoviensis / Curator / opere lithographico / edi jussit Petrus Wyszkowski / Hoc loco Voluminis Umbilicus.*» [na drugim końcu:] «*Exemplum/ Papyri Aegyptiacae / quam / in peregrinatione sua / repertam / Universitatis Cracoviensi / dano dedit / Socius eius / Josephus Senkowski / Ph. Dr. Professor linguarum orientalium / in Academia Imperiali Petropolitana (MDCCCXXVI. // Hoc loco Voluminis protocollon/ Autographi plagulae sunt XXV). Exemplaris lithographiei VIII*»” (‘[Na jednym końcu napis:] Ten zwój papirusu egipskiego Józef hrabia Załuski, kurator Uniwersytetu Krakowskiego, polecił Piotrowi Wyszkowskiemu wydać techniką litograficzną. [Na drugim końcu:] Egzemplarz papirusu egipskiego, który znaleziony w czasie swojej wędrowki, podarował Uniwersytetowi Krakowskiemu jego współpracownik Józef Sękowski, dr filozofii, wykładowca języków wschodnich Akademii Cesarskiej w Petersburgu (1826. W tym momencie istnieje dwadzieścia pięć kopii litografii). Egzemplarz litografii nr VIII’).
- 32 Michał Greim (1828-1911), polski drukarz, fotograf, kolekcjoner starożytności i książek, archeolog amator, antykwariusz i numizmatyk, członek wielu towarzystw naukowych.
- 33 W drukowanej wersji Araszkiewicz opisane (niemal identycznie jak w spisie muzealnym) jako: „Adres od kobiet, r. 1888”. Materiał przechowywany w Zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych (Kolekcja Rękopisów) rkps 1046/60 MNW. Jest to list z 20 listopada 1888 r. (w tutej): „«Bolesławowi Prusowi / 1888 Rok» / Wielmożny Bolesław Prus w Warszawie / Przesyłamy Szanownemu Panu wyrazy wdzięczności i uznania za traktowanie sprawy równouprawnienia kobiet w zakresie nauki i pracy, ze stanowiska ogólnie ludzkiego i obywatelskiego w kronikach „Kuriera Codziennego”. / Wierzmy, że głosy ludzi posiadających powszechny szacunek przyczynią się znacznie do załamania licznych jeszcze uprzedzeń i nadadzą rozumny kierunek wychowaniu kobiet, sposobiąc je nie na lalki lub bierne, bezsilne ofiary przypadku, ale na światłe obywatelki kraju i użyteczne jednostki społeczeństwa, umiejące spełniać wszelkie obowiązki, jakie im życie wyznaczy. / Przyjm Szanowny Panie zapewnienie naszego szczerego szacunku, jakim przejęte dłoń jesteście. / Warszawa 2-go Listopada 1888 r.”. Pod listem podpisy złożyły sto trzy kobiety.
- 34 W *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) zamieszczono informację o ofiarowanej Prusowi przez księdza Trembińskiego papierośnicy – pozycja 245, numer 43321. Na karcie inwentarzowej podano jej wymiary (wysokość 1,5, szerokość 14 i głębokość 7,5 cm) i dokładny opis: „Wiśniowy aksamit ujęty w metalowe (brązowane) okucie i z takimiz kwiatami udającymi haft. Wewnątrz po jednej stronie czerwony safianowy notes, po drugiej papierośnica”.
- 35 Na wewnętrznej stronie okładki brewiarza dla świeckich, na wklejce widnieje numer inwentarza przedwojennego Muzeum Narodowego w Warszawie: 40276 i notatka ołówkiem: „Of[iarowała] Oktawia Głowacka 5. IX. 1923”; na jej drugiej stronie, ręką Oktawii Głowackiej, niebieskim atramentem zapisano: „Książka Babuni. Drukowana w r. 1766 w Berdyczowie”, tu też odcisk stempla: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” i nowy nr: SD 5081.
- 36 *O naśladowaniu Chrystusa Pana księgi cztery, przez wielbego Tomasza z Kempis, Zakonu Cononicorum Regularium S. Augustyna napisane, z Łacińskiego na Polski język przetłumaczone. W Wilnie w Drukarni J.K.M. przy Akad.: R.P. 1783* (w tym miejscu zapisany niebieskim atramentem ręką pisarza: „No 26”, na drugiej

27. <i>Pisma Bolesława Prusa</i> . Pierwsza książka druko[wana] 1881 ³⁷ .	25. Teka z adresem na Jubileusz 1897 r[oku] od firmy Geb[ethner] i Wolff. [11]
28. <i>Pierwsze opowiadania</i> , r[ok] 1896 ³⁸ .	26. Teka od red[akcji] „Kuriera Codziennego”, r[ok] 1897. [10]
29. <i>Omyłka</i> . Nakł[adem] „Kraju” 1888 ³⁹ .	27. 58 depesz jubileuszowych. [10]
30. <i>Szkic programu</i> , r[ok] 1883 ⁴⁰ .	28. 55 listów jubileuszowych. [10]
31. <i>Placówka</i> . Wyd[anie] jubileu[szowe], 1904.	29. Broszurka jubileuszowa o Bolesławie Prusie.
32. <i>Co nam Prus powiedział</i> . Złote myśli, r[ok] 1897 ⁴¹ .	30. Kałamarz z rowerem – dar jubileuszowy. [18]
33. <i>O ideale doskonałości</i> , odczyt, r[ok] 1901 ⁴² .	31. Dyplom na członka honorowego Tow[arzystwa] Cyklist[ów], r[ok] 1894. [12]
34. <i>Dziwni ludzie</i> . Wydanie pośmiertne, znalezione w papierach i nigdzie nie drukowane ⁴³ .	32. Dyplom pamiątkowy Warsz[awskiej] Wystawy Przeciwalkoholicznej, r[ok] 1909. [52]

stronie okładki opatrzonej pieczęcią: „Z księgozbioru Bolesława Prusa”; tu też ołówkiem informacja: „Of[iarowała] Ok[awia] Głowac[ka] 5 IX 1923”; numer inwentarza przedwojennego Muzeum Narodowego w Warszawie: 40275, nowy numer: SD 5110 na stronie tytułowej publikacji zapisano ołówkiem).

Na drugiej stronie cytat z Ewangelii św. Mateusza („Matth[aeum] 26. V. 24.”): „Jeśli kto chce za mną iść, niech sam siebie zaprze, weźmie krzyż swój, a naśladuje mię”.

Z Przedmową od Chrześcijańskiego Czytelnika (s. 3-10 b.p. – przedostatnia strona A5). Książeczka o wymiarach 5,2 × 9,5 cm, oprawiona w brązową skórę, z tłoczeniami i ornamentami kwiatowymi umieszczonymi po rogach i w środku, plus podwójna ramka z wypustkami, podobnie jak w znaczku pocztowym.

37 Chodzi o *Pisma Bolesława Prusa*, t. 1: *Przygoda Stasia, Antek, Pouracająca fala, Michalko, Sieroca dola*, Warszawa 1881. Na okładce książki odnotowany atramentem ręką Prusa numer: „No 27”. Na stronie przedtytułowej stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” (sygn. ML II.17471).

38 Egzemplarz autorski opowiadań, na który powołuje się Oktawia, znajduje się obecnie w Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie (numer inwentarza 40264 MNW). Na okładce liczącej 407 stron książki ołówkowa notatka Prusa: „No 28”, a na karcie przedtytułowej stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa”.

39 *Omyłka. Opowiadanie Bolesława Prusa*, Nakładem „Kraju”, Gebethner i Wolff, Petersburg 1888, ss. 100. Na okładce, w jej górnej części dedykacja: „Pierwszy spod prasy egzemplarz przesyła kochanemu autorowi [–] wydawca”. Pod spodem data: „15.12.[18]87”. U dołu strony widnieje numer: „No 29”, zapisany niebieskim atramentem, prawdopodobnie ręką Prusa (sygn. ML II.17470).

40 *Szkic programu w warunkach obecnego rozwoju społeczeństwa napisał Aleksander Głowacki*, W Drukarni „Gazety Handlowej”, ulica Mazowiecka No 6, Warszawa 1883. Na stronie przedtytułowej (zaraz za wewnętrzną stroną okładki) niebieskim atramentem numer zapisany ręką autora: „No 30”. Na stronie tytułowej stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” (sygn. ML II.17477). W tekście liczne podkreślenia czerwioną kredką (m.in. na s. 2, 3, 9, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 24, 26, 29, 36, 44, 45, 49, 51, 55, 60, 63, 77, 88, 91, 123).

41 B. Prus, *Co nam Prus powiedział. Złote myśli wybrane z dzieł Bolesława Prusa (Aleksandra Głowackiego przez Marię Jonas-Szateńską)*, Nakładem księgarni M. A. Wizbeka, Szpitalna 5, Warszawa 1897. Na okładce numer zapisany niebieskim atramentem ręką Bolesława Prusa „No 32”; na karcie przedtytułowej stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” (sygn. ML I.37145).

42 B. Prus, *O ideale doskonałości. Odczyt, „Książki dla wszystkich”* (cena 10 kop.), Nakładem i Drukiem M. Arcta, Warszawa 1901, sygn. ML II.17476, ss. 62 + 2 (reklama wydawnicza). Na stronie tytułowej stempel z exlibrisem: „Z księgozbioru Bolesława Prusa”; na okładce numer zapisany niebieskim atramentem ręką Bolesława Prusa „No 33”].

43 Druk w „Tygodniku Ilustrowanym” od 4 stycznia do 18 stycznia 1913 r.: „Redakcja «Tygodnika Ilustrowanego» teksty te otrzymała prawdopodobnie przez Oktawię Głowacką”, zob. K. Tokarżówna, S. Fita, *Bolesław Prus 1847-1912. Kalendarz życia i twórczości*, s. 804.

Książki tłumaczone ⁴⁴ .	33. Adres w dniu imienin 1901 r[oku] od wielbicieli talentu gub[erni] kowieńskiej. [13]
35. <i>Anielka</i> . Roman par B. Noiret ⁴⁵ .	
36. <i>Le Pharaon</i> par madame C. Humiecka, Paris 1903 ⁴⁶	
37. Po angielsku: <i>The Pharaon</i> . Tłumacz: Jeremiah Curtin. W Bostonie 1902 ⁴⁷ . Ilustrowane i list Curtina.	34. Adres na pergaminie z wielu podpisami.
38. <i>The Outposte [sic!]</i> , <i>Placówka</i> przez p[anią] Marie Busch. Oprócz <i>Placówki</i> są <i>[sic!]</i> w tej książce jeszcze 7 nowelek różnych naszych autorów.	35. Dyplom na członka honorowego Kasy Literackiej, r[ok] 1900. [17]
39. Po niemiecku: <i>Stas und Jas. Zwei [polnische – A. G.-K.] Erzählungen</i> von Wilhelm Henckel ⁴⁸ .	36. Adres od kowieńczyków na dzień imienin. [13]
40. <i>Die Kleine Angelika</i> , tłum[aczenie] Paul Styczyński, r[ok] 1893 ⁴⁹ .	37. Adres od kobiet, r[ok] 1888. [23]

- 44 Ta część zawiera informacje o tłumaczeniach utworów Prusa, podobnie jak część sporządzonego piórem wykazu rękopisów (z jedną notatką ołówkiem, na lewym marginesie karty) ręką żony Oktawii, który znajduje się obecnie w zbiorach Działu Starych Druków i Rękopisów Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego (w skrócie: BPW), sygn. 200 II, k. 20 i 20 v.: *Nowelki >Prusa< tłumaczone na obce języki*. Ten fragment zawiera trzynaście punktów odnotowanych na dwóch stronach (k. 20 – numer strony zanotowano w prawym górnym rogu ołówkiem i 20v., druga jest niepaginowana).
- 45 B. Prus, *Anielka*, tłum. B. Noiret, Paris 1902. Egzemplarz liczący 286 stron książki o numerze inwentarzowym 40274 MNW znajduje się obecnie w Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie. Na stronie przedtytułowej widnieje stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa”. Na pierwszej stronie przedmowy zapisano dedykację po francusku: „*Soyez-moi indulgent, vous, Monsieur, qui l’êtes tant dans la vie et pardonnez-moi j’osai en l’audare de vouloir vous traduire*” (‘Niech Pan będzie wobec mnie wyrozumiały, Pan, który jest taki właśnie w życiu, i proszę o wybaczenie, że osmieliłem się Pana tłumaczyć’ – przekład Iwona Wiśniewska), opatrzoną ją podpisem tłumacza: „B. Noiret” oraz datą „1/XI 1902”.
- 46 B. Prus (A. Głowacki), *Le Pharaon. Roman historique de l’ancienne Egypte*, traduit de polonais par C. Humiecka, Professur de Letters au Collège de Jeunes Filles de Beauvais, Édition complète et intégrale DIX ILLUSTRATIONS PAR MARS, Paris Charles Carrington, Libraire-Éditeur 1903. Na stronie tytułowej stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” oraz numer odnotowany niebieskim atramentem ręką Bolesława Prusa: „No 36”. Na stronie przedtytułowej egzemplarz zawiera dedykację od tłumacza (C. Humieckiej): „*Alexandr[e] Glowacki / hommag[e] de respectueuse admiration / Son traducteur – C. Humiecka*” (‘Dla Pana Aleksandra Głowackiego z wyrazami szacunku i podziwu – jego tłumacz C. Humiecka’). Książka została przekazana z Muzeum Narodowego w Warszawie (numer inwentarza 20828 Biblioteka MNW) do Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, gdzie obecnie jest przechowywana (sygn. ML II.17472).
- 47 *The pharaoh and the priest: an historical novel of ancient Egypt / from the original Polish of Alexander Głowacki* by Jeremiah Curtin, London.
- 48 B. Prus, *Stas und Jas. Zwei polnische Erzählungen*, tłum. Wilhelm Henckel, München 1887. Tytuł zanotowany przez Oktawię Głowacką różni się od oryginału. W tej wersji brakuje przymiotnika „polnische”. Inspiracją tytułu zbioru opowiadań były zapewne dwa utwory Prusa – *Przygoda Stasia* i *Sieroca dola* (a raczej imiona ich głównych bohaterów). Książka obecnie znajduje się w zbiorach Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie (sygn. ML II.17475). Na stronie przedtytułowej ślad po pieczętce: „Z księgozbioru Bolesława Prusa” oraz zapisany niebieskim atramentem ręką pisarza numer: „No. 39”. Na wklejce ołówkowa notatka bibliotekarza: „Przygoda Stasia / Sieroca dola”.
- 49 B. Prus, *Die kleine Angelika*, tłum[aczenie] Paul Styczyński, Breslau [Wrocław] 1893. Na okładce niebieskim atramentem autor odnotował numer pozycji w swojej biblioteczkce: „No 40”. Poniżej zapewne bibliotekarz zanotował ołówkiem skrót i numer: „Pan[?] No 1140”; ss. 290. Obecnie egzemplarz tej książki znajduje się w zbiorach Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie (sygn. ML II.17474).

40. i 41. Czeski: <i>Louka</i> tłumaczenie Frant[iszka] Vondráčka, tom 2, r[ok] 1902 ⁵⁰ .	38. Kopia papirusu egipskiego z dedykacją Michała Greima, r[ok] 1897. [22]
42. Po chorwacku: <i>Straža</i> przez Josip[a] Matica. Zagrzeb 1903 ⁵¹ .	39. Fundacja Cegielki Wawelskiej imienia Bolesława Prusa. [44]
43. <i>Etuwartiä</i> przez Mailo Talvio ⁵² . Zdaje mi się że po węgiersku albo finlandzku [sic!] ⁵³ .	40. „Gazeta Radomska”, drukowana na atlasie, r[ok] 1897. [14]
44. Fundacja „Cegielki Wawelskiej” ⁵⁴ przez grono Liter[atów] i Dzienni[karzy] Warszaw[skich].	41. Sześć [według Oktawii Głowackiej 8!] rysunków oryginalnych Ant[oniego] Kamińskiego do <i>Placówki</i> . [20]
<P>W <spomnienia pośmiertne	42. Portret pośmiertny Bolesława Prusa, rysowała L. Mirosławska. [46]
45. „Tygodnik Ilustr[owany]” <No> z lat 1912, 1913 i 1916 ⁵⁵ .	
46. Portret roboty śp. Leokady Mirosławskiej. Pośmiertny ⁵⁶ .	43. <i>Kurier Świąteczny, Biesiada i Tygodnik Ilustrowany</i> z portretami Bolesława Prusa. [16]
47. <Telegramy> Wspomnienia o śmierci z zagranicy.	44. Kufel szklany (dar jubileuszowy). [19]

50 Książka w przekładzie na język czeski (dwa tomy, ss. 936; numer inwentarza 40270 MNW) jest obecnie przechowywana w zbiorach Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie. Na stronie tytułowej numer odnotowany piórem ręką Prusa: „No. 40”, a także ślad po pieczęci „Z księgozbioru Bolesława Prusa” oraz dedykacja od tłumacza w języku czeskim: „*Slovutnému párcu panu Bolesl[awowi] Prusovi / spisovateli / zasílá v hluboké úctě oddaný / překladaatel spisů Jago – Frant[iszek] Vondráček / Chrudim III 7 I / [1]903 / Čechy*” (‘Slynnemu koledcze pisarzowi, panu Bolesławowi Prusowi przesyła z wielkim szacunkiem wielbiciel, tłumacz jego pism – Frant[iszek] Vondráček / Chrudim III 7 I / [1]903 / Czechy’).

Do książki dołączony jest też list od tłumacza – Frantiszka Vondráčka do Prusa :

„Wielmożny Panie! / Racz Pan przyjąć egzemplarz mojego przekładu powieści szan[ownego] Pana «Lalka». Czytelnicy czeszy i nasza krytyka przyjęła [sic!] przekład bardzo życzliwie. W tym roce [sic!] drukowana będzie jeszcze powieść «Emancypantki», która na pewno spotyka się [sic!] z tymże powodzeniem jako «Lalka». / Prosząc szanownego Pana o zachowanie mi pańskiej przyjaźni / kreślę się / w głębokim szacunku / Frant[iszek] Vondráček / Chrudim III Czechy / 7 I / [1]903”.

51 B. Prus, *Straža*, tłum. J. Matica, Zagrzeb 1903 – obecnie w zbiorach Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, sygn. II. 17474. Na wkładce znajduje się dedykacja z pieczętą drukarni „Dionička tiskara u Zagrebu” (‘Powszechna drukarnia w Zagrzebiu’), pod tekstem: „*Veľeugľadnom i priznatomu autoru prikazuje nakladnica / Zagreb 1903*” (‘Dla wybitnego i cenionego autora – wydawca, Zagrzeb 1903’), numer zapisany ręką Prusa: „No. 42” oraz stempel: „Z księgozbioru Bolesława Prusa”.

52 Maila Talvio (1871-1951) – fińska powieściopisarka, tłumaczka polskiej literatury, m.in. Henryka Sienkiewicza, Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Stanisława Przybyszewskiego.

53 Na okładce egzemplarza książki *Etuwartiä* (*Placówka*; numer inwentarza 40268 MNW; obecnie w Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie), liczącej 355 stron, Maila Talvio zapisała atramentem dedykację: „Autorowi wdzięczna tłumaczka”.

54 Chodzi o wielką patriotyczną akcję przeprowadzoną w okresie międzywojennym – stworzenia cegielkowego muru z nazwiskami ofiarodawców, zainicjowaną przez architekta Adolfa Szyszko-Bohusza. Dochód z zakupu cegiełek wawelskich przeznaczony był na tzw. dniówki konserwatorskie – prace związane z odbudową Wawelu. Zapewne Towarzystwo Literatów i Dziennikarzy, wykupując taką cegielkę z imieniem i nazwiskiem pisarza, uczciło jego pamięć, angażując się jednocześnie w szczytną akcję.

55 W Zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie zachowały się dwa egzemplarze „Tygodnika Ilustrowanego” z tych lat: nr 22 z 1 czerwca 1912 r. (rkps 1049 MNW) oraz nr 19 z 10 maja 1913 r. (rkps 1050 MNW). Zamieszczają one wspomnienia po śmierci Prusa, a także w pierwszą rocznicę jego odejścia. Tu zamieszczono reprodukcję portretu Bolesława Prusa autorstwa Antoniego Kamińskiego.

56 Zachowały się dwie prace Mirosławskiej – jeden rysunek węglem i kredą *Bolesław Prus na łożu śmierci* (o wymiarach 31 × 39 cm) z 1912 r. (w zbiorach Gabinetu Rycin i Rysunków, sygn. 38506 MNW), drugi obraz olejny, który został przekazany do Muzeum dopiero po śmierci Oktawii Głowackiej (17 grudnia 1936 r.). Obecnie znajduje się w Zbiorach Sztuki Polskiej do 1914 r. (sygn. MP 2371 MNW).

Drobiazgi, które nosił przy sobie.	45. Szkatułka z datą: 1875-1900. [15]
48. Aparat do fotografii ⁵⁷ , pedometr ⁵⁸ , scyzoryk ⁵⁹ , zapalniczka ⁶⁰ . Znalazłam trochę medali pamiątkowych i grosze polskie ⁶¹ , i okulary ⁶² .	
49 Obrączk<ę>a< żelazn<a>a< zamiast złotych, które oddałam na skarb narodowy ⁶³ .	46. Starodawna papierośnica. [24]
50. Trochę fotografii z Nałęczowa, zdjęcia B[olesława] Prusa, oraz siedziba letnia w willi pp. Raciborskich ⁶⁴ .	47. Pięć fotografii Bolesława Prusa z różnych lat. [50]
51. Album z widokami z różnych stron i Nałęczowa, które sam zbierał i układał ⁶⁵ .	48. Album pocztówek zbieranych przez Prusa. [51]

- 57 Aparat fotograficzny firmy Kodak, własność Prusa, został wpisany do inwentarza muzealnego pod numerem 43319. W *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 8) figuruje jako pozycja 212. Na karcie inwentarzowej (Archiwum MNW 19/4) znaleźć można także informacje o wymiarach aparatu „systemu Kodak”: wysokość 9, szerokość 17 i głębokość 4 cm, oraz o materiałach, z których został zbudowany: „drzewo, skóra, metal, szkło”.
- 58 Pedometr (krokomierz) Prusa został odnotowany w tym samym spisie co aparat fotograficzny jako pozycja 240, pod numerem 43324 (Archiwum MNW 677, s. 9). Na karcie inwentarzowej podano materiał, z którego został wykonany – metal i szkło oraz jego wymiary (wysokość 6,5 i szerokość 4,2 cm).
- 59 Obok aparatu fotograficznego i krokomierza w *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) znalazł się scyzoryk pisarza, w oprawie rogowej – pozycja 246, numer 43323. Na karcie inwentarzowej (Archiwum MNW 19/4) odnotowano: „Scyzoryk, będący własnością Bolesława Prusa. Scyzoryk o trzech ostrzach, pilniku i korkociagu. Oprawa rogowa, naśladowująca szyldkret”. Tu także podano informację o długości przedmiotu: 9,3 cm.
- 60 Nikłową zapalniczkę Prusa odnotowano w *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) pod numerem inwentarzowym 43325, pozycja 236.
- 61 Było ich, jak podaje wydrukowany przez Araszkiewicza spis powstały według rejestru muzealnego, czternaście. Wśród tych nabytków były zapewne srebrne dziesiątki – dziesięć groszy polskich (zob. przypis numer 13 na s. 298), które miał zwyczaj rozdawać kolegom po piórze, gdy ich wydrukowany utwór mu się spodobał. Były to swoiste „nagrody Prusa” dla młodych, obiecujących literatów (zob. Dr Incognito, *Nagrody Prusa*, w: „Echo Tygodnia” z 16 marca 1929 r.).
- 62 W *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 9) figurują jako „okulary Prusa niebieskie” pod numerem 43330, pozycja 250. Niestety, nie zachowały się do naszych czasów. Dokładniejszy opis obiektu można znaleźć na starych kartach inwentarzowych (Archiwum MNW 19/4, nr 43320 [sic!]): „Okulary niebieskie w futerałe. Własność Bolesława Prusa. Na futerałe firma: «Berent i Plewiński w Warszawie». Podano w nich również, z jakich materiałów były wykonane: „szkło, metal”.
- 63 Obrączka wpisana do inwentarza muzealnego pod numerem 43322 (Archiwum MNW 677, s. 9), podobnie jak aparat fotograficzny pisarza oraz inne przedmioty, nie zachowała się do naszych czasów. Na karcie inwentarzowej (Archiwum MNW 19/4) znalazła się informacja o przekazaniu przez Oktawię Głowacką w 1920 r. złotej obrączki Prusa na skarb narodowy i podarowaniu jej w zamian za to obrączki żelaznej.
- 64 W zbiorach Muzeum Bolesława Prusa w Nałęczowie zachowało się pięć zdjęć zrobionych przez Prusa. Są na nich: Oktawia Głowacka w ogrodzie willi Raciborskiego w Nałęczowie M 5; willa w Milanówku (ok. 1900) M 19; Adaś Żeromski z przyrodnią siostrą Henryką Rodkiewiczówną M 21; Adaś Żeromski w Nałęczowie M 34; grupa osób w Nałęczowie (1903-1904) M 383. Dwa kolejne zdjęcia (niestety, nie najlepszej jakości – wyblakłe) autorstwa Prusa znajdują się w zbiorach Muzeum Żeromskiego w Nałęczowie – Adam Żeromski na tle kominka, ubrany w palto i kapelusik (1903) M 23 oraz Adaś Żeromski na spacerze w parku (1905) M 204. W Muzeum Bolesław Prusa znajduje się jeszcze trzydzieści innych fotografii przedstawiających różne osoby i widoki Nałęczowa z lat 1900-1908, o których autorstwie nie bliżej nie wiadomo.
- 65 W *Spisie pamiątek po osobach* (Archiwum MNW 677, s. 10) przedmiot odnotowano jako „Album Prusa z widokami z Nałęczowa” – pozycja 263, numer 43311. Na starych kartach inwentarzowych (Archiwum MNW 19/4) pod tym samym numerem został opisany dokładniej: „Album pocztówek zbierany przez Bolesława Prusa. W większej części widoki Nałęczowa. Oprawne w płótno zielone, z pieczętką księgozbioru Prusa”. Na karcie znalazły się także wymiary albumu: „wysokość: 37 cm” i „szerokość: 20 cm”.

52. Dyplom pamiątkowy od Tow[arzystwa] Higienicznego ⁶⁶ .	49. Aparat fotograficzny. [48]
	50. Okulary w futerale. [48]
	51. Obrączka żelazna (zamiast złotej, ślubnej). [49]
	52. Krokomierz. [48]
	53. Zapalniczka. [48]
	54. Scyzoryk. [48]
	55. Obrączka z orzełkiem, r[ok] 1861.
	56. 14 sztuk medali i monet. [48]
	57. Znaczek Tow[arzystwa] Cyklistów. [12]
	58. <i>O naśladowaniu Chrystusa</i> b[og]osławionego] Tomaszà Kempis, r[ok] 1783. [26]
	59. <i>Potop zbawienny...</i> , r[ok] 1766 Berdyczów (książka po babce). [25]

66 Dyplom pamiątkowy Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego z Pierwszej Polskiej Wystawy Przeciwalkoholicznej w Warszawie, przyznany Prusowi „dla utrwalenia w pamięci pracy przy urządzaniu wystawy” (1909), zachował się w Zbiorach Ikonograficznych i Fotograficznych Muzeum Narodowego w Warszawie (rkps 2509 MNW).